

Şengül Öymen Gür

Erdal Gümüş

Çamlıdere'nin Mimari, Jeolojik ve Jeomorfolojik Değerleri

Bu çalışma 2007 yazında yapıldı ve metin bir bütün olarak 2008'de kaleme alındı. O tarihlere kadar hiç yazılmadı, hiç konuşulmadı Çamlıdere'nin jeolojik, jeomorfolojik ve kültürel değerleri. Bu anlamda Ankara'nın belki de en şanssız ilçesi Çamlıdere. Ya da belki yapsatçıların eline düşmeden bugünlere kalabilmesi için bir şans mıydı adının pek anılmaması? Çünkü bilinmedikçe hoyrat eller alıp satmadı, alıp onarmaya kalkmadı Çamlıdere evlerini. Yakın tarihlerde koruma adı altında yaşanan vahşete tanık olup kendi aramızda üzülen bizler, belki bugün Çamlıdere için de dertlenecektik. Kimsenin pek bir şey bilmemesi bu bakımdan bir şanstı belki de; böylece Çamlıdere evleri otantik halleriyle günümüze ulaştı ve artık doğrusu yardıma da sevgiye de muhtaç...

Çamlıdere'nin kuruluşu çok eskilere dayanıyor, ama başkentten bir ilçesi olduğu halde bu tarihi pek kimse bilmiyor. İlçenin yaşlı ve tanınmış kişilerinin söylediklerine ve kayıtlara göre, eskiden Çamlıdere'nin adı Kuzverenmiş (Kuzucular). Halen ilçede türbesi bulunan Ömer'ül Faruk'un dördüncü soyundan Şeyh Ali Semerkandi'nin bu yöreye gelip yerleşmesiyle Kuzveren adı Şeyhler olarak değişmiş. Belediyenin internet sitesinde kuruluşu bu şekilde aktarılan Çamlıdere "idari bakımdan Beypazarı'na bağlı bir köy iken Hicri 1314 yılında bucak olmuş, 1916 yıllarında Kızılcahamam ilçesine bağlanmış. Çamlıdere ilçesi 1953 yılına kadar Kızılcahamam ilçesine bağlı bir bucak olarak kalmış, 02.12.1953 tarihinde çıkarılan 6191 sayılı kanunla ilçe statüsünü kazanmış".

Ayrıca Çamlıdere ilçesinde Oğuz beylerinin isimlerini taşıyan yerleşim isimlerine rastlanmaktadır. Örneğin, Peçenek ve Bayındır gibi... Bu bilgiler üst üste konduğunda ve yerli halkla yaptığımız görüşmelerden çıkardığımız, bu köyleri kuranların Orta Asya'dan geldikleridir. Belediye'nin internet sitesinde de benzer fikirler vardır: "İlçeye bağlı Peçenek beldesinde Selçuklular devrinden kaldığı tahmin edilen bir cami bulunması, 1071 Malazgirt Muharebe'sinden sonra Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya yerleşmelerini izleyen yıllarda, bazı Türk boylarının bu beldelelere kadar uzanmış ve atalarının anılarını yaşatmak için Oğuz beylerinin isimlerini taşıyan köylerini buralarda kurmuş olmaları ihtimalini güçlendirmektedir."

2007 yılından beri Erdal Gümüş'ün Çamlıdere konusunda süren çalışmalarını, mimarlık mirasını da ekleyerek kaleme alma kararımızın üstünden yaklaşık iki yıl geçti. Bu süre içinde Çamlıdere'nin jeopark olma potansiyeli gerek MTA ve gerekse TÜBİTAK tarafından desteklenen Ankara Üniversitesi Projesi kapsamında gündeme taşındı. Bu nedenle bu çalışmamın yazarları çok mutludur.

Başodallı bir ev

Çamlıdere'nin Mimari Mirası: Evleri

Çamlıdere ev tipolojisi bu kadar gerilere götürülebilir mi bilinmez. Çünkü bugün saptanan geleneksel evlerde kullanılan malzemeler, 1000 yıl dayanabilecek kadar uzun ömürlü değil. Mekân, zamanın yapılandığı en elle tutulur fiziksel kanıttır. Konut formu ise zamanın akışının, işleyişinin en gizemli, en anlamlı, en insanî kalıbıdır. Dolayısıyla en eski kaç yılına kadar geriye gidilebilir bilemeyiz ama burada derin ve incelikli bir mimari kültürle karşı karşıya olduğumuz gerçeği yadsınamaz. Çamlıdere'de ebedî zamanın sürekliliği bir bardakta hapsedilmiş su kadar süreksizleştirilmiş ve konut gibi bir kalıba dökülmüştür. Civar ilçelerde yapı kültürünün genel olarak yaygın Anadolu tiplerini (basit kerpiç evler) yansıtmasına karşılık, buradaki evlerin ağıdalı ve donanımlı olması, derin bir birikime açıkça işaret etmektedir. Özellikle ahşap payandaların pişmiş tuğla ile doldurulduğu ayrıcalıklı evlerin incelikli estetiği, Aral bölgesinin zarif işçiliğinden gizemli izler taşımaktadır. Bölgede neredeyse yerleşim anının başından beri üretilen pişmiş tuğla geleneğinin ortaya çıkardığı evlerin bugün Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde görülen taş ve tuğla tekniğine usulca saygı sunduğu apaçıktır. Ama Çamlıdere'deki ev kültürünün çeşitliliği, buranın tarihsel topluluğunun iyice kaynaşmış küçük heterojen gruplardan oluşmuş olabileceğine dair bir izlenim de bırakmaktadır doğrusu.

Çamlıdere evleri başlıca beş tipten oluşur: Birincisi “tuğla dolgu tip”, ağırlıklı olarak tuğla dolgu tekniğiyle inşa edilmiş ev tipidir. Geleneksel evler arasında en sık rastlanan tip budur. Bunların alt katları taş iken, üst katları tuğla dolgu tekniği ile yapılmıştır. Cepheye yansıma biçimlerine göre bu tip kendi içinde, başodallı, başodasız (yalın) ve açık çıkmalı olarak tekrar sınıflandırılabilir.

Bodrum kat bağdadı, üst kat tuğla dolgu bir ev.

Çamlıdere ve Pelitçik'te tamamen ahşap karkas ve ahşap kaplama evlere (üçüncü tip) de rastlanmakta ve Karadeniz ev tipolojilerini ve biçimlerini anımsatan bu evler insanî şaşkınlığa sürüklemektedir.

Bu tipte zeminden sonra bir veya iki kat görülür. İkinci tip “melez tip” olarak adlandırılabilir. Bu tiplerde ahşap malzeme, tuğla dolgu tekniği ile birleştirilip melezleşerek kullanılmıştır. Zemin kat taş veya tuğladan yapılmış olabilir, ama üst katlar ahşaptandır. Başlıca iki gruba ayrılırlar: zemin kat taş, üst kat ahşap; zemin kat tuğla dolgu, üst kat ahşap. Üçüncü tip “ahşap tip” olup tümüyle ahşap karkas ve ahşap kaplama evlerden

oluşur. Dördüncü tip “bağdadi tip” evlerdir. Doğu Karadeniz kentsel ve kırsal ev geleneğinde rastlanan bu tip, ahşap payandaların arasının kaba yontulmuş taş ve cüruf ile doldurulduğu, bağdadi sıva ile bitirilmiş evlerdir. Beşinci tip “karma tip”tir. Karma tip evlerde taş, tuğla, ahşap ve bağdadi sıva hiçbir kurala ve sıraya tabi olmaksızın ev sahibinin tercihine göre kullanılmıştır. Bütün tipler çoğunlukla zeminde sonra bir veya iki kat şeklinde olmakla birlikte Çamlıdere’de ve özellikle kırsalında tek katlı evlere de rastlanabilmektedir.

Beşinci ve son tipoloji, sınıflandırılması güç olan karmaşık tiplerdir. Bunlar az sayıda olmakla birlikte görmezden gelinmeleri de olanaksızdır. Örneğin, bağdadi bir bodrum kat üzerine inşa edilmiş gösterişli bir tuğla dolgu işçiliği görülebilir. Ya da arka cephesi kalcına ahşapla kaplanmış, ön cephesi tuğla dolgu evlere rastlanabilir. Alt katı kaba yontulmuş taş duvar, üst katı yatık (ince kenarına dizili) tuğla evler bulunabilir.

Bir bağdadi ev

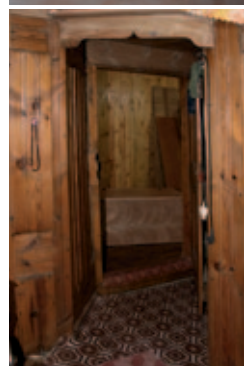

Yine özellikle Doğu Karadeniz’de, Ordu, Giresun ve Trabzon’da sıkça görülen, şimdi giderek nesilleri tükenen, bağdadi diye anılan ev tiplerinden Çamlıdere’de de bulunuyor ve bu evlerin biraz da statü göstergesi olarak inşa edildikleri anlaşılıyor.

Dekorlu taş dolgu bodrumlu, birinci katı bağdadi ve ikinci katı ahşap evlere daha ender rastlanmakla birlikte, bu evler kırsal geleneğin zamanda dondurulmamış olduğuna ve yapı kurallarının ne denli esnek ve göz alıcı formlar üretebildiğine tanıklık ederler. Ne özgün, ne büyüleyici bir güzellik! Ama bu kadarla da bitmez, alt katlar ahşap kaplama, üst katlar tuğla dolgu evler bile vardır Çamlıdere’de.

Her şey yaşama örülerek var olmuş burada. “Modern mimari”nin düz ve yalın duvarlarına inat, burada duvarlar yaşamın akışına koşut biçimde çeşitli boşluklarla donanmış: dolaplar, dolapçıklar, raflar, terekler, yüklükler, kilerler, nişler... Her şeyin bir yeri var bu evlerde. Akıllı ev diye buna denir! Yaşam lezzetinden hiçbir şey kaybetmemiş Çamlıdere ve kırsalında; ancak eskime gösteren evlere yapılan müdahaleler bir danışman gerektiriyor! Doğal renklerin zevkli birleşimlerine aşına olan Çamlıdere yapı ustalarını yeni renk paletleri biraz şaşırtmışa benziyor, ayrıca maalesef pencereler büyüyüp sıradanlaşıyor. Koruma altına alınması gereken bu evlerin hızla karakterlerini yitirmesi, büyük bir tarihi miras kaybı olur.

Çamlıdere'nin Jeolojik ve Jeomorfolojik Mirası

Çamlıdere'nin diğer önemli özelliği, bir jeopark olma potansiyeli taşımasıdır. Jeoparklar, yerkabunun evrimini açıklayan tipik lokaliteler, görsel yanı büyük olan jeoloji elemanları, kendisi iyi bilinen olay veya süreçlerin güzel temsilcileri, çok seyrek rastlanan oluşumlar, korunmaları gereken “jeolojik miras” parçalarıdır.

Çamlıdere Fosil Ormanı, günümüzden yaklaşık 23-15 milyon yıl öncesinde (Oligo-Miyosen bölümünde) oluşmuştur. Araştırmalara göre fosillerin çoğu, geçmiş dönem iğne yapraklı türlerden ibarettir. Ağaç fosilleri görsel depolara ait birimlerde bulduklarından asli formlarını yitirmişlerdir. Bu bilgilerin edinildiği araştırma sahası, Ankara ilinin 75 km kadar kuzeybatısında, Çamlıdere ilçesi sınırları içerisinde İstanbul-Ankara otoyolu kenarındadır. Sahanın güneyinde Güdül, doğu ve kuzeyde Kızılcahamam, batısında ise Gerede ve Beypazarı ilçeleri yer alır. Fosil orman Pelitçik Köyü'nün güneyin-

de, Çamlıdere (Bayındır) Barajı kıyısında, Kuztepe mevkinde takribi 5 km² alanda yer alır.

Çamlıdere Fosil Ormanı'nın bulunduğu saha, MTA'nın 1/100.000 ölçekli Bolu-H28 jeoloji haritasında Galatya Masifi olarak bilinen Köroğlu volkanik kuşağı içerisinde, Köroğlu Dağı'nın güney kesiminde, İç Anadolu-Batı Karadeniz eşiğinde konumlanmıştır. 800-1100 m kotları arasında yükselim gösterir. Pelitçik Köyü'ndeki fosil yatağı Miyosen bölümünde (23-11 milyon yıl önce) Galatya volkanizmasıyla eş zamanlı oluşmuş Uruş formasyonu içerisinde yer alır. Uruş formasyonu konglomera, kiltası, kumtaşı ve jips ardalanmasıyla karasal-akarsu-göl ortamında çökelmiştir. Türkiye'nin ek aktif fayı olan Kuzey Anadolu Fay hattı da bu sahanın yaklaşık 45 km kuzeyinden geçmektedir.

Çamlıdere Fosil Ormanı'ndaki fosiller petrifikasyon (taşlaşma) denilen nadir bir fosilleşme süreci sonucu oluşmuşlardır. Belirli bir jeolojik zamandaki çevreyle ilgili durumu temsil edecek zenginlikte fosil barındıran yataklar yeryüzünde son derece azdır.

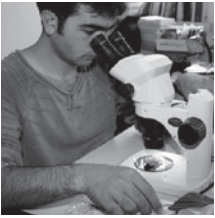

Çamlıdere'de volkanik anakayada gelişmiş, görsel değeri yüksek bir vadi.

Çamlıdere ilçesi Sarıkavak köyü yakınlarında peri bacası benzeri şekiller.

Çamlıdere'de yer mirası ve kültürel miras arasındaki etkileşim. Yeni yapılan bir duvarda kullanılan fosil ağaç,

Erdal Gümüş 2000 yılında Artvin Anadolu Lisesi'nden ve 2005'te Ondokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ) Coğrafya Bölümü'nden mezun oldu. 2008'de Türkiye'de alanında ilk olan jeopark konulu tezyle yüksek lisansını tamamladı. 2006-2008 arasında OMÜ'de araştırma görevlisi, 2008-2009 yılında ESRI Turkey'de proje sorumlusu olarak görev yaptı. Şu an Aegean University of Greece'de jeoparklar üzerine doktora yapan Erdal Gümüş lisanslı dağcı, kuş gözlemcisi ve profesyonel doğa fotoğrafçısıdır.

Oysa Çamlıdere Fosil Ormanı, sahada Üst Miyosen bölümüne ait çam ve meşe ağaçlarının egemen olduğu karışık bir ormana ait çok iyi korunmuş gövde ve dal parçaları barındırmaktadır. Fosil orman sahasının büyüklüğü, fosillerin nadirliği, yoğunluğu, sahanın ulaşım kolaylığı ve fosil orman sahası etrafındaki diğer jeolojik ve jeomorfolojik değerlerin zenginliği göz önüne alındığında Çamlıdere Fosil Ormanı'nın dünya ölçeğinde önemli bir fosil alan olduğu açıktır. Benzer özellikte fosil ormanların en bilinenleri ABD'de (Petrified Forest National Park/Arizona) ve Yunanistan'da (Lesvos Petrified Forest/Midilli) bulunmaktadır. Bunun haricindeki birçok alan Libya'daki Great Sand Desert'de olduğu gibi insanın kolayca ulaşamayacağı kadar sarp coğrafyalarda yer almaktadır.

Çamlıdere Fosil Ormanı, jeolojik ve jeomorfolojik değerler ve hemen yanında yer alan kültürel değerlerle birlikte düşünüldüğünde yerel kalkınmada kullanılacak önemli jeo-turizm potansiyeline sahiptir. Ayrıca fosil ormanın, birçok üniversitenin bulunduğu Ankara'ya yakınlığı, sahanın bilimsel ve eğitim amaçlı doğal bir laboratuvar olarak kullanılmasına da olanak tanımaktadır.

Çamlıdere'nin yerel mimari kültürünün oluşması, fosil ormanın oluşumuyla pek çok paralellige sahiptir. Sahanın jeolojik geçmişinde yer alan volkanik faaliyetler, hemen kuzeyinden geçen Kuzey Anadolu Fayı'na bağlı depremler ve güncel topografyayı oluşturan volkanik malzemeler yerel kültürün üzerinde belirgin izler bırakmıştır.

Fosil ormanın yer aldığı Pelitçik Köyü'nde eski yapıların duvarlarında fosil ağaçların kullanılmış olması bu iç içeliği en iyi yansıtan örneklerden biridir. Sahanın depremselliğinden ötürü Çamlıdere evlerinin taşıyıcı sistemlerinde kullanılan ahşap gerdirmeler doğal ve kültürel mirasın etkileşimini anlamak bakımından manidardır.

Pelitçik Köyü'nde eski bir yapıda ahşap gerdirme kullanımı.

Bir doğa parçasının jeopark niteliği kazanması üç önemli amaca hizmet eder: koruma, eğitim ve jeoturizm. Bir jeopark, topluma yerbilimleri ve çevre ile ilgili kavramları aktarabilmek için en elverişli ortamdır. Bu konularda etkinlikler düzenler ve lojistik destek sağlar. Bu hedefe, korunan alanlar, müzeler, danışma merkezleri, rehberli geziler, okulların inceleme gezileri, haritalar, eğitim materyalleri ve seminerler yoluyla ulaşılır.

Çamlıdere Fosil Ormanı sahasında yer alan taşlaşmış ağaçlardan iki örnek

Bir jeopark, jeo-turizm vasıtasıyla ekonomik faaliyetleri ve sürdürülebilir kalkınmayı destekler; jeo-turizm ve jeo-ürünlere yönelik yerel müteşebbis oluşturabilir ve böylece sosyal ve ekonomik kalkınmayı teşvik eder.

Ayrıca, bir jeopark korumayı ve sürdürülebilir kullanmayı da destekler; yasaklayıcı ve engelleyici

değildir. Yerel halkın ekonomik ve sosyal olarak kalkınmasını öncelikli hedef olarak benimsediğinden koruma ve kullanmaya yönelik sürekli yeni ve daha iyi yöntemler araştırmakla yükümlüdür. Yerel halkın söz sahibi olduğu şeffaf bir yönetim bu tip organizasyonların sürdürülmesinin garantisidir.

Çamlıdere Fosil Ormanı'nda mevcut ve geliştirilebilir değerler arasında jeolojik değerler (fosil orman), jeomorfolojik değerler (Badlands topografyası), kültürel değerler (kırsal mimari) sayılabilir. Türkiye'de henüz resmi olarak tanımlanmış bir jeopark yoktur. Jeoparklarla ilgili kurumsal boyutta faaliyet gösteren tek örgüt Ankara Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği bünyesinde yer alan JEMİRKO'dur (Jeolojik Mirası Koruma Derneği). Bunların haricinde bağımsız araştırmacılar tarafından Kula ve Manisada jeopark fizibilite çalışmaları yürütülmektedir. Bunların yanı sıra Çamlıdere de ciddi bir araştırmaya konu olmalıdır. MTA ve Ankara Üniversitesi bünyesinde başlatılan araştırmalar umut vericidir.

Çok çeşitli oluşumları ile Türkiye'nin bazı yerleri "jeolojik park" gibidir. Bu jeoparkları değerlendirilirse Türkiye'nin ekonomisine önemli bir katkı sağlayabiliriz. Ayrıca Çamlıdere havzasında farklı kültürel ve disiplinler grupların ilgisini çekebilecek olan bir mimari miras hazinesi de mevcuttur ki bu da tüm girişimciler için bir artı değerdir.

Kaynaklar

<http://www.camlidere.gov.tr>
Velitzelos, E. ve Zouros, N., *The Petrified Forest of Lesvos*, Topio Publications, Atina, 2007.
Atabey, E. ve Saraç, G., "Çamlıdere (Ankara) Taşlaşmış Ağaç Fosil Ormanı",

TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni, 2004.
Gümüş, E., "Avrupa Jeoparklar Ağı Kapsamında Çamlıdere Fosil Ormanı". *62. Türkiye Jeoloji Kurultayı Bildiri Özetleri Kitabı*, 2008.

KTÜ öğretim üyesi olan Prof. Dr. Şengül Öymen Gür, 1964 yılında TED Ankara Koleji'nden, 1970 yılında KTÜ Mimarlık Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1978 yılında Pennsylvania Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştır. Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi'nin ve Eğitim Teknolojisi Dergisi'nin danışman editörlüğünü, World Architecture'ın bölge editörlüğünü, E-books, SRE, Megaron, Gazi ve Trakya Üniversitesi dergilerinin hakemliğini yapmaktadır. 14 adet kitabı, 300 civarında yayını olan Gür, 1972-77 yılları arasında Fulbright, 2002 ve tekrar 2008 yılında DAAD burslarına layık görülmüş olup 2008 yılında Mimarlık Vakfı Araştırma Ödülü'nü kazanmıştır.